

CEPOS

ØKONOMISK FRIHED

AF MARTIN KYED

VELKOMMEN TIL CEPOS' TANK&TÆNK

Denne publikation er en del af CEPOS' TANK&TÆNK.

CEPOS' TANK&TÆNK henvender sig til elever og lærere på de gymnasiale uddannelser, studerende og andre, som ønsker indsigt i samfundsvidenskabelige sammenhænge, friheds- og rettighedsbegreber, det danske samfunds opbygning og udfordringer samt naturvidenskab.

På vores hjemmeside www.cepos.dk vil du kunne finde undervisningsmateriale i form af korte tekster og videoer, som bl.a. kan bruges i undervisningen på landets gymnasier – eller blot til at blive klogere. Undervisningsmaterialet er under konstant udvikling, og der vil løbende blive tilføjet nye temaer og emner til siden.

CEPOS lægger vægt på, at notaterne er skrevet af fagpersoner med solid viden og indsigt, så det faglige indhold er i højsæde.

Undervisningsmaterialet fra CEPOS' TANK&TÆNK er til fri afbenyttelse, så længe man husker at angive tydelig kilde.

Vi håber, at gymnasieelever, lærere, studerende, undervisere og øvrige interesserede vil få glæde af materialet, som forhåbentlig kan danne baggrund for gode debatter og medvirke til, at vi alle bliver klogere.

God læselyst!

Har du spørgsmål til materialet, kan du kontakte CEPOS på gymnasium@cepos.dk

Du kan tilmelde dig vores nyhedsbrev på www.cepos.dk eller følge os på Facebook og Twitter.

HVAD ER CEPOS?

Center for Politiske Studier (CEPOS) er en uafhængig borgerlig-liberal tænketank.

CEPOS søger at påvirke den politiske debat og derved de politiske beslutninger ved:

- at frembringe ny viden om samfundsindretningen gennem analyse og forskning
- at udarbejde løsninger og konkrete forslag til ny politik
- at påvirke nutidens og fremtidens beslutningstagere gennem medier, møder, konferencer, publikationer og uddannelse

ØKONOMISK FRIHED

ØKONOMISK FRIHED KORT FORTALT

Man kan dele den personlige frihed op i to dele. Dels er der de politiske frihedsrettigheder, som omfatter ytringsfrihed, foreningsfrihed, forsamlingsfrihed og religionsfrihed. Dels er der de økonomiske frihedsrettigheder.

- Personlige valg
- Frivillig aftaler på (produkt-, arbejds- og kapital-) markederne
- Fri adgang til at etablere sig og konkurrere om kundernes gunst
- Beskyttelse af personer og deres ejendom mod andre overgreb

Hvis man ser på hvert punkt, så er det let at se, hvorfor de er vigtige for borgernes frihed.

For det første er det ret vigtigt, at folk selv kan bestemme, hvad de vil forbruge, hvor de vil arbejde, og hvor de vil placere deres egne penge. Der er mange eksempler på, at staten påvirker borgernes forbrugsvalg eller simpelthen bestemmer for dem. Det gælder ikke mindst i de tilfælde, hvor det er staten, der producerer en ydelse for skattepenge. Ældre mennesker, der ikke længere kan klare alt selv i eget hjem, kan fx komme i en situation, hvor kommunen bestemmer både bolig, mad og pleje for den ældre. Det er sådan noget, man normalt forbinder med kommunistiske stater i 1980'erne, men sådan er det stadig i Danmark. I nogle tilfælde bestemmer staten også, hvor man skal arbejde. I Danmark er det klart i forbindelse med værnepligten, hvor staten har lov til at bestemme, at nogle unge mænd skal arbejde for hæren, søværnet eller luftvåbnet i en periode på 3 måneder - uanset om den unge mand har lyst eller ej. Også selv om han synes, at der er tale om underbetaling af hans arbejdskraft. I forhold til opsparing har staten bestemt, at en del af pensionsindbetalingerne skal ske til statens eget selskab, ATP. Staten har også bestemt, at man skal opspare til ferie gennem FerieKonto. Her kan man ikke få udbetalt sine egne penge, hvis man fx har brug for dem til et indskud til en lejlighed. Nej, man skal dokumentere, at man holder ferie for at få sine egne penge udbetalt.

For det andet er det vigtigt, at borgerne er frie til at indgå aftaler med hinanden. Måske vil du spørge, om det ikke giver sig selv. Men der er faktisk en række situationer, hvor staten blander sig i helt frivillige aftaler. Et eksempel er huslejeloven, som blev skabt lige efter 2. verdenskrig (som en midlertidig lov!). Her er det bestemt, at staten kan underkende en aftale indgået frivilligt mellem en udlejer og en lejer og nedsætte den aftalte pris, altså huslejen. Et andet eksempel, der ikke er fra Danmark, er minimumsløn. I nogle lande har politikerne bestemt, at man mindst skal give en vis løn for lovligt at kunne tilbyde en person arbejde. Hvis man ikke er særlig dygtig, men gerne vil arbejde til en lav løn i en periode for lære at blive dygtig, så kan staten altså udelukke en fra at få et arbejde. For hvem vil ansætte en person til en højere løn, end hans arbejde er værd? Love om minimumsløn bryder derfor med princippet om frivillige aftaler, og konsekvenserne beskrives typisk som at fjerne de nederste trin på karrierestigen for de svageste på arbejdsmarkedet.

Et tredje punkt er den frie adgang til at etablere en virksomhed på et marked og konkurrere. Økonomisk frihed handler også om muligheden for at udfolde sit fulde erhvervspotentiale. Hvis man får en god forretningside, skal man som udgangspunkt have lov til at realisere den og blive iværksætter. Politikerne kan gøre det svært at starte og drive en virksomhed gennem regulering, og det gør det vanskeligere at realisere sin forretningside. Nogle former for regulering kan endda gøre det helt umuligt at tilbyde sit produkt på markedet. I Danmark kan man fx ikke etablere sig som apoteker, med mindre man først uddanner sig farmaceut. Det er ikke nok at ansætte en farmaceut til at rådgive kunderne om medicinen! En endnu større udfordring i Danmark er dog, at man er udelukket på forhånd på de områder, hvor det offentlige bestemmer ydelserne og tit også producerer dem. Det er fx tilfældet på ældreområdet, hvor kommunen bestemmer, hvem der må bygge og drive plejehjem. Kommunerne har også en såkaldt 'anvisningsret', så kommunen bestemmer, hvem der må behandle det affald, du smider i skraldespanden. Og selv om kommunen ikke behøver spørge til prisen for affaldsbehandling, så sender kommunen regningen videre til dig. Når det offentlige på den måde udelukker konkurrence fra starten af, så er det lige meget, om man finder en helt ny og bedre måde at gøre tingene på, som giver billigere og bedre produkter. Den idérige iværksætter er udelukket på forhånd, og det taber både iværksætteren og forbrugerne på.

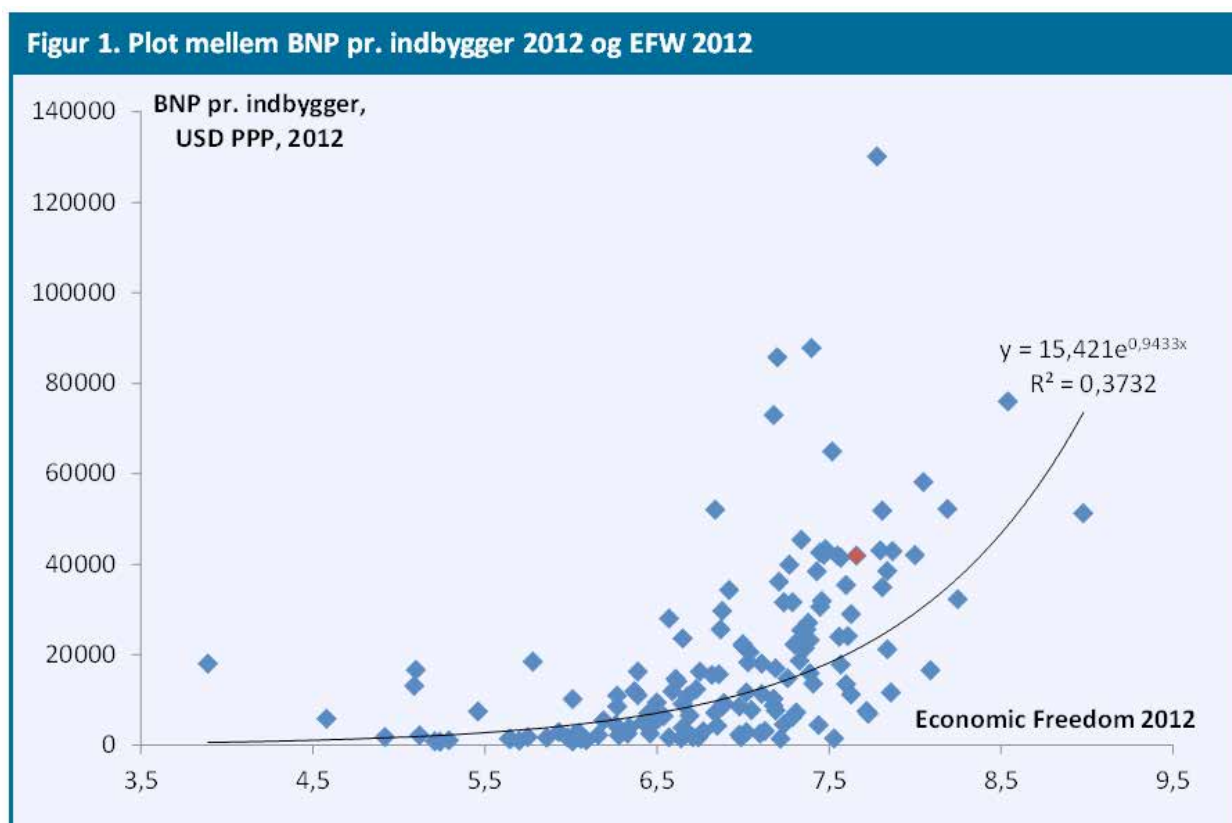
Det fjerde og sidste punkt er beskyttelse af personer fra andre, som vil tage noget, der ikke er deres, eller som vil udøve vold. Det er klart, at det ikke er særlig interessant for dig at blive iværksætter og tage en stor risiko eller bare at arbejde ekstra hårdt for at tjene flere penge, hvis staten eller andre uden videre kan tage det hele fra dig. Det ødelægger alle de gode grunde til at tænke langsigtet, yde en ekstra indsats, opspare til alderdommen eller tage en risiko for måske at få succes, når ejendomsrettens ukrænkelighed ikke bliver opretholdt. Derfor er det helt centralt for borgernes frihed, at de ikke fra den ene dag til den anden risikerer at få frataget deres hus, formue, virksomhed eller anden ejendom.

FORSKNINGEN VISER, AT ØKONOMISK FRIHED ER VIGTIG

Ovenstående viser konkrete begrænsninger i den økonomiske frihed. Men det er ikke muligt ud fra eksemplerne at sige noget overordnet om den økonomiske frihed i Danmark. Og det er helt umuligt, at afgøre i hvilken retning Danmark udvikler sig eller at sammenligne den økonomiske frihed i Danmark med andre landes økonomiske frihed. Uden et måleværktøj, der kan afdække niveauet af økonomisk frihed, er det heller ikke muligt for forskere at undersøge, hvordan økonomisk frihed påvirker samfundsudviklingen.

Det er baggrunden for, at den canadiske tænketank Fraser Institute i 1986 indledte en møderække med i alt ca. 60 økonomer (herunder de tre nobelprismodtagere i økonomi Milton Friedman, Gary S. Becker og Douglass C. North) om, hvordan man kunne sammenligne graden af økonomisk frihed på tværs af lande. Møderne resulterede i indekset "Economic Freedom of the World", som første gang udkom i 1996. I dag er datamaterialet udbygget, så det dækker perioden 1970-2012. Det har givet forskere i hele verden mulighed for at lave flere hundrede videnskabelige studier, der undersøger konsekvenserne af øget økonomisk frihed. Fra disse studier er der en bred enighed om, at mere økonomisk frihed bl.a. fører til højere vækst og velstand.

Hvis man laver et simpelt plot med økonomisk frihed og velstand, så ser man også en klar, statistisk sammenhæng: En højere score på økonomisk frihed er forbundet med et højere velstandsniveau, jf. figur 1.¹

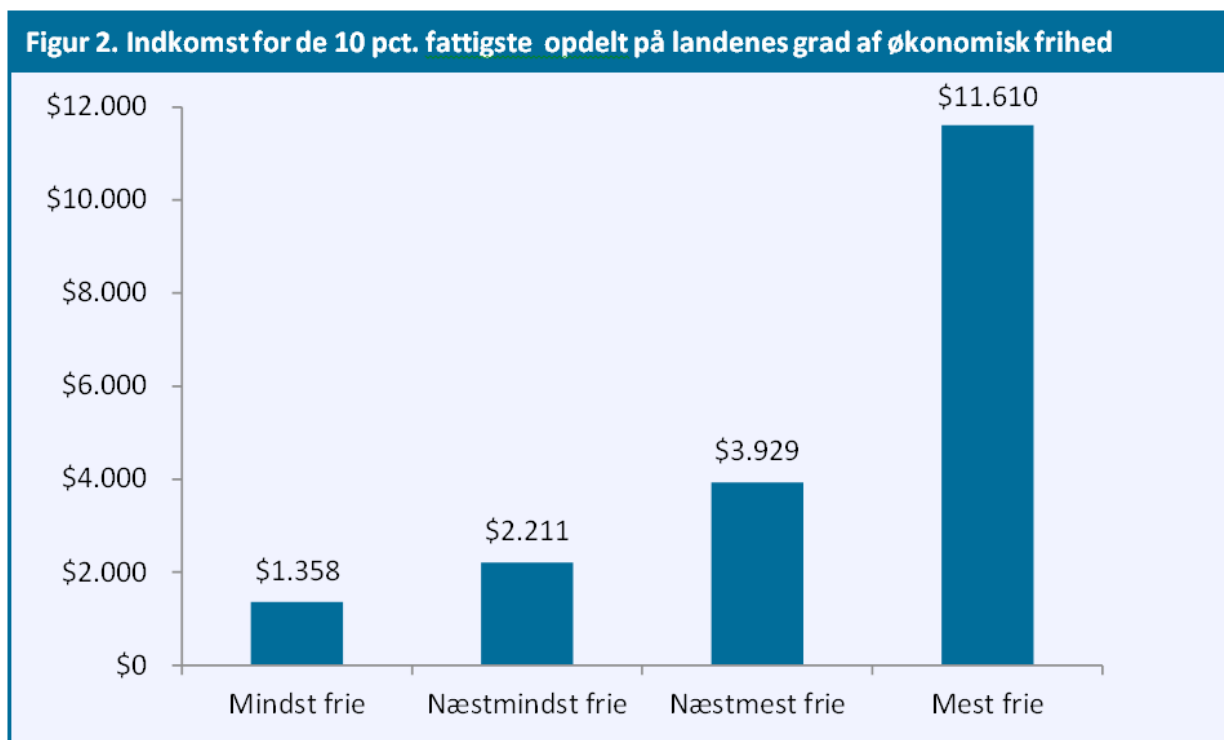
Anm.: Den røde firkant er Danmark. Der er brugt PPP-korrigerede USD for BNP pr. indbygger. Alle 149 lande med data for Economic Freedom i 2012 og BNP pr. indbygger i 2012 indgår.

Kilde: CEPOS på baggrund af data fra World Banks World Development Indicators og Economic Freedom of the World Database.

Andre videnskabelige studier har fokuseret på fattigdom og konkluderet, at økonomisk frihed reducerer fattigdom betydeligt. Det gælder både, når man ser på absolut fattigdom (hhv. \$1 og \$2-grænser) og fattigdomsindikatorer fra OECD's 'Your Better Life Index'. Det tyder på, at økonomisk frihed ikke kun er til gavn for de bedst stillede i samfundet, men at de fattige også bliver stillet bedre med højere økonomisk frihed og mindre statslig indblanding.

¹De lande, der ligger langt fra trendlinjen og dermed 'falder udenfor', er fortrinsvis oliestater, som i høj grad baserer økonomien på at udvinde råstoffer og i mindre grad på borgernes foretagsomhed. Yderst til venstre findes fx Venezuela. Og blandt landene med meget høj velstand og en økonomisk frihed på ca. 7,5 finder vi fx Qatar, Kuwait, Brunei, Norge og Saudi Arabien. Hvis man korrigerer for dette samt andre baggrundsvARIABLE, så stiger forklaringsgraden yderligere.

Figur 2 viser, at indkomsterne for de 10 pct. fattigste er højere i lande med mere økonomisk frihed.

Anm.: Simplet gennemsnit for landenes årlige købekraftskorrigerede indkomst pr. indbygger for de 10 pct. fattigste i 2012 (2011-PPP USD).

Kilde: Gengivet fra Economic Freedom of the World: 2014 Annual Report, som bruger data fra World Development Indicators.

HVORDAN MÅLES ØKONOMISK FRIHED OG HVORFOR?

Den canadiske tænketank Fraiser Institute måler økonomisk frihed ud fra 42 parametre, som er fordelt på fem områder.

Områderne er:

- Størrelse af den offentlige sektor (142)
- Retssystem og ejendomsret (13)
- Sundt pengevesen (12)
- Frihandel (14)
- Regulering (28)

Tallene i parentes viser Danmarks placering ud af de 152 lande. Danmark ikke er i den absolutte top på nogen af de fem områder, men det er tydeligt, at vi har en udfordring på især et af områderne, nemlig størrelsen af den offentlige sektor.

Det er en god ting at være kritisk. Alt skal ikke tages for gode varer. Det gælder ikke mindst, når vi taler om grundlæggende samfunds konstruktioner. Derfor er der to centrale spørgsmål, vi skal have styr på, før vi kan bruge Economic Freedom of the World Indeks som guide til fx at forbedre det danske samfund. Det første er, om vi kan stole på de data, som bliver brugt i indekset. Det korte svar er ja. Fraser Institute har en sund tilgang til data.² De prioriterer fx åbenhed i forhold til både kilder, data og metode. Det er derfor muligt at kontrollere, om de har gjort det korrekt. Fra et videnskabeligt synspunkt er det meget betryggende.

Det andet helt centrale spørgsmål er, hvorfor et lands score på hvert af de 42 parametre (i figur 3) siger noget om den økonomiske frihed i landet. Det handler resten af notatet om.

² Der er opstillet tre principper for data. For det første foretrækkes objektive data frem for data fra spørgeskemaundersøgelser og vurderinger. For det andet anvendes kun eksterne datakilder, og der anvendes kun data direkte fra lande, når data ikke findes i internationale kilder. For det tredje er det fuld transparens mht. data og metode.

Figur 3. Områder og parameter i Economic Freedom of the World Index

1. Size of Government

- A. Government consumption
- B. Transfers and subsidies
- C. Government enterprises and investment
- D. Top marginal tax rate
 - (i) Top marginal income tax rate
 - (ii) Top marginal income and payroll tax rate

2. Legal System and Property Rights

- A. Judicial independence
- B. Impartial courts
- C. Protection of property rights
- D. Military interference in rule of law and politics
- E. Integrity of the legal system
- F. Legal enforcement of contracts
- G. Regulatory restrictions on the sale of real property
- H. Reliability of police
- I. Business costs of crime

3. Sound Money

- A. Money growth
- B. Standard deviation of inflation
- C. Inflation: most recent year
- D. Freedom to own foreign currency bank accounts

4. Freedom to Trade Internationally

- A. Tariffs
 - (i) Revenue from trade taxes (% of trade sector)
 - (ii) Mean tariff rate
 - (iii) Standard deviation of tariff rates
- B. Regulatory trade barriers
 - (i) Non-tariff trade barriers
 - (ii) Compliance costs of importing and exporting
- C. Black-market exchange rates
- D. Controls of the movement of capital and people
 - (i) Foreign ownership/investment restrictions
 - (ii) Capital controls
 - (iii) Freedom of foreigners to visit

5. Regulation

- A. Credit market regulations
 - (i) Ownership of banks
 - (ii) Private sector credit
 - (iii) Interest rate controls/negative real interest rates
- B. Labor market regulations
 - (i) Hiring regulations and minimum wage
 - (ii) Hiring and firing regulations
 - (iii) Centralized collective bargaining
 - (iv) Hours regulations
 - (v) Mandated cost of worker dismissal
 - (vi) Conscription
- C. Business regulations
 - (i) Administrative requirements
 - (ii) Bureaucracy costs
 - (iii) Starting a business
 - (iv) Extra payments/bribes/favoritism
 - (v) Licensing restrictions
 - (vi) Cost of tax compliance

² Kilde: Gengivet fra Economic Freedom of the World: 2014 Annual Report

BAGERENS HVERDAG BYGGER PÅ ØKONOMISK FRIHED

En vigtig indsigt er, at økonomisk frihed ikke er noget abstrakt og akademisk noget. Graden af økonomisk frihed påvirker helt almindelige mennesker i deres dagligdag. Derfor kan man også forklare, hvorfor de enkelte parametre i Economic Freedom of the World er vigtige med udgangspunkt i fx en bager.

STØRRELSE AF DEN OFFENTLIGE SEKTOR

Det har nogle vidtrækkende konsekvenser for den økonomiske frihed for bageren og andre borgere, om politikerne i lav eller høj grad styrer fordelingen af resurser og produkter i økonomien. De penge, politikerne bruger til fx offentligt forbrug, kan borgerne ikke bruge. På en lang række områder er der derfor et valg: Skal borgerne bestemme, hvad der skal købes og forbruges, eller skal valgene foretages af nogle politikere på borgernes vegne. Udfordringerne ved at vælge det sidste er åbenlyse, fordi politikerne ved langt mindre om borgerne og deres behov, end borgerne selv gør. Hvilken kvalitet er den rigtige? Hvilken mængde skal man købe, for at der ikke opstår ventelister eller spild? Og kan man overhovedet tackle det i praksis, hvis man finder ud af, at bageren ønsker en lidt anden løsning (fx på tidspunkter for børnepasning) end de andre borgere? I målingen af økonomisk frihed indgår der derfor parametre, der måler de offentlige udgifter. Det fungerer også som en indirekte måde at måle skattetrykket i landet på.

Der er også nogle konsekvenser for bageren som erhvervsdrivende ved et højt offentligt forbrug. Hvis der fx bruges for mange penge på sundhedsvæsenet, så sælger bageren færre brød, fordi der er færre penge tilbage til privatforbrug. Endnu mere problematisk er det dog for bageren, hvis politikerne har bestemt sig for, at hans branche skal være en del af den offentlige sektor. I en lang række andre brancher har den offentlige sektor i stort set monopoliseret produktionen. Det gælder især inden for undervisning, børnepasning, affaldsbehandling samt sundheds- og ældresektoren. Men kommunerne er også involveret i produktion inden for mange andre områder. I Danmark er bagerne private, men hvis det offentlige også bestemte sig for at monopolisere brødproduktionen, så ville vores bager let kunne udelukkes fra markedet. Sådan var det under DDR-regimet. En vigtig pointe er derfor, at hvis produktionen ikke sker i det offentlige, så vil det ske i det private erhvervsliv. Alternativet til offentlige hospitaler er ikke, at folk dør oftere, men at de bliver behandlet på private hospitaler i stedet for på offentlige hospitaler. Og det øger den økonomiske frihed, at folk kan skabe innovation og starte virksomhed på alle produktionsområder.

Størrelsen af den offentlige sektor påvirker også folks adfærd. En persons motivation til at arbejde (og evt. blive iværksætter) afhænger dels af alternativet og dels af gevinsten ved succes. Her kan høje overførselsindkomster være et problem, fordi alternativet til at arbejde – nemlig at gå ledig – bliver mere attraktiv. Hvis en person er ledig frem for at arbejde, vil det imidlertid reducere den samlede værdiskabelse i samfundet, og i stedet for at skabe sin egen indkomst kommer han til at reducere rådighedsbeløbet for de skatteydere, der skal betale overførselsindkomsten.

I forhold til gevinsten ved at arbejde er skatten på den sidst tjente krone desuden vigtig, fordi den bestemmer, hvor attraktivt det er at yde en ekstra indsats eller at tage en ekstra risiko. Med en høj beskatning af indkomst er gevinsten måske ikke stor nok til at udvide med en filial og ansætte nogle flere medarbejdere. Bageren kan også stå i et valg mellem at holde tre eller fire ugers sommerferie. Hvis han kun tager tre ugers ferie, så øger det hans samlede indkomst, og han kan derfor lave nogle sjovere ting med familien i sommerferien. Måske foretrækker familien tre ugers ferie i Frankrig frem for fire uger hjemme. Men hvis skatten på den ekstra uges arbejde er høj, så forsvinder noget af gevinsten. Og når familien alligevel ikke kan få råd til Frankrig-ferien, så bliver de hjemme i fire uger. På den måde kan marginals-katten på indkomst reducere friheden til at foretage det ønskede valg, hvilket i dette tilfælde ville være at arbejde lidt ekstra mod en sjovere ferie. Jo tidligere en høj marginals-kat rammer på indkomsts-kalaen, jo flere borgere bliver påvirket negativt af skatten, og derfor tager målingen højde for dette i Economic Freedom of the World.

RETSSYSTEM OG EJENDOMSRET

Beskyttelse af personer og deres ejendom er statens vigtigste opgave. Hvis det er sandsynligt, at staten eller andre på et tidspunkt tager ens ejendom, så fjerner man alle incitamenter til at være innovativ, yde en indsats og tage en risiko. Som bager vil du skulle investere dine egne penge, og du risikerer derfor også at miste dem, hvis forretningen går dårligt. Din arbejdsdag starter typisk kl. 4 om morgenen, og som selvstændig erhvervsdrivende er der ikke nogen maksimal arbejdstid. Det er derfor afgørende, at der er en høj beskyttelse af den private ejendomsret, så du ikke risikerer at miste den potentielle gevinst, hvis bagerforretningen bliver en succes. Beskyttelse af ejendomsretten indgår derfor i måling af økonomisk frihed.

Det er også vigtigt, at man kan stole på retsvæsenet. Hvis hverdagen ikke skal domineres af hærværk, tyveri og vold, er det bl.a. nødvendigt med et pålideligt politi til at sikre orden. Det er til glæde for lovlige borgere og for erhvervsdrivende som vores bager. Det er derfor vigtigt, at politiet tager opgaven på sig og fx efterforsker og (om muligt) anholder de skyldige, når der har været et indbrud. Ellers bliver det fx nødvendigt for bageren at investere i vinduesgittere, kameraer og andre dyre sikkerhedsforanstaltninger. Politiet må desuden ikke være korrump, så deres prioriteringer og handlinger fordrejes af bestikkelse. Retssager kan ødelægge både forretninger og ejernes liv. Derfor er det også afgørende i et retssamfund, at der er en høj grad af integritet i retssystemet, samt at domstolene er uafhængige af interesser og ikke kan manipuleres. Et groft eksempel kunne være, hvis en anden brødproducent kunne påvirke retsvæsenet til at dømme bageren en straf med det formål at ødelægge bagerens forretning. Eller hvis nogle politikere ikke syntes, at brødundvalget er sundt nok, og de derfor forsøgte at ødelægge forretningen gennem retssystemet. Det er dog ikke kun som erhvervsdrivende, at et sundt retsvæsen er vigtigt. Det gælder også for lønmodtagere og andre borgere. Alle disse retssikkerhedsmæssige forhold indgår via flere parametre i målingen af økonomisk frihed.

Beslutter bageren sig for at købe nabogrunden (fordi han har succes og vil udvide forretningen), vil handlen skulle godkendes juridisk af staten. Det er forbundet med både omkostninger og ventetid. I ventetiden er sælger og køber fastlåste, og høje omkostninger gør det desuden mindre attraktivt for bageren at udvide forretningen. Omkostningerne trækker også penge ud af bagerforretningen. Penge som ellers ville kunne investeres i forretningen. Det reducerer alt sammen bagerens frihed til at drive sin forretning, og det indgår derfor i målingen.

På samme måde er det vigtigt, at juridiske tvister hurtigt og billigt kan blive afgjort. Effekten er, at folk tør indgå aftaler om kredit, dvs. senere betaling. Hvis bageren ved, at det tager årevis at inddrive gæld, eller at sagsomkostningerne vil udgøre en stor del af det skyldige beløb, så vil bageren være mindre villig til at give kredit. Han kan ikke tillade sig at være fleksibel over for kunderne, fordi risikoen, for at pengene ikke kommer ind, er for stor. Selv om en bager måske ikke selv giver kredit særlig ofte, kan problemet ramme ham alligevel. Leverandøren af mel og andre ingredienser til bageren står i samme problem, og derfor kan bageren blive tvunget til at skulle betale kontant for sine råvarer, hvis ikke den juridiske håndhævelse af kontrakter fungerer fornuftigt. Derfor indgår dette også i måling af økonomisk frihed.

SUNDT PENGEVÆSEN

Et sundt pengevæsen er karakteriseret ved en vækst i pengemængden lidt over realvæksten i økonomien, en lav og stabil inflation (dvs. prisstigninger i samfundet) og frihed til at handle i andre valutaer, hvis man er utryk ved landets egen valuta. Alle dele indgår i målingen af økonomisk frihed. Det kan virke meget abstrakt, at disse forhold har noget med borgeres hverdag at gøre. Men det er kun, fordi vi i Danmark ikke har oplevet alternativet i mange år.

For vores bager vil dagligdagen blive meget besværlig uden et sundt pengevæsen. Man kan fx forestille sig en situation på kontoret, hvor bageren skal bestille mere hvedemel. Nu fortæller leverandøren ham, at prisen er steget med 10 pct. siden sidste måned. Det er ny information. Skal bageren købe af den samme leverandør alligevel? Eller skal han eksperimentere med nye brødtyper med et lavere hvedeindhold? Det afhænger af årsagen til prisstigningen.

Hveden kan være steget, fordi flere mennesker i verden har fået smag for hvedebrød. Der er derfor sendt et prissignal ud fra alverdens bagere om, at hvede er eftertragtet. Når efterspørgslen er steget, så driver det verdensmarkedsprisen på hvede op. Det vil landmænd i hele verden bemærke, og de vil overveje at producere mere hvede og mindre af andre kornsorter i næste sæson. Men på kort sig vil bageren få nogenlunde samme pris hos andre leverandører, hvilket bageren kan finde ud af ved at se på verdensnoteringerne på hvede. Til gengæld ved han nu, at hvede er blevet dyrere i forhold til havre og andre kornsorter. Det kan derfor være en god idé at eksperimentere med andre sammensætninger af mel og korn i brødet som erstatning for hvede. Hvis det lykkes at lave et lækkert brød med et lavt hvedeindhold, så kan bageren tilbyde brød til en lavere pris end konkurrenterne og dermed lokke deres kunder til. Kunderne får også ny information, idet hvedebrød er blevet dyrere end fx rugbrød. Så måske vil det være bedre for familien Hansen at købe et rugbrød mere og et franskbrød mindre.

En anden grund til prisstigningen kan være, at leverandøren er gået fra at være en billig leverandør til en dyr leverandør. Hvis det er tilfældet, så bør han ringe rundt til andre leverandører og indhente tilbud. Hvis han ikke gør det, så bliver bagerens brød dyrere at producere end konkurrenternes brød, og han mister enten kunder eller penge til at dække investeringerne. Men indhentning af tilbud tager tid, som bageren hellere vil bruge i butikken eller hos sin familie.

En tredje mulighed er dog, at hveden er steget i pris, fordi mængden af penge i samfundet er steget langt mere end mængden af produkter. Det fører til generelle prisstigninger på varer og tjenesteydelser. Prisforholdet mellem hvede og havre er derfor det samme, og derfor bør den øgede pris på hvede få bageren til at øge priserne på alt brød uanset kornsammensætning. Problemet er, at to eller alle tre ting kan ske på samme tid, hvilket gør det meget svært for bageren at købe de rigtige mængder, udvikle de rigtige brød og sætte priserne rigtigt i butikken. Og bageren køber ikke kun hvedemel, men også gær, salt, smør, vanilje, solsikkefrø og en lang række andre råvarer til produktion. Høj inflation skaber således en situation, hvor prissignalerne i økonomien bliver delvist ødelagt. Hverken producenter, importører og andre grossister eller forbrugere kan være sikre på, at de træffer fornuftige valg, når inflationen er høj.

Ved hyperinflation opstår endnu flere problemer, fordi pengene mister værdi så hurtigt. Derfor kan lønmodtagerne ikke vente til måneden er slut til at få lønnen udbetalt. De vil derimod have pengene på dagsbasis og løbe til butikkerne for at dagligvarer. Næste dag er pengene nemlig langt mindre værd.

Inflation er også med til at udhule værdien af opsparing, og derfor reducerer det muligheden for fx at planlægge sin alderdom, hvilket også reducerer den økonomiske frihed. Muligheden for at åbne bankkonti i anden valuta reducerer dette problem. Det kan også afhjælpe nogle af de ovenstående problemer, som høj inflation giver anledning til, at man kan handle i fremmed valuta. Det er dog at betegne som en sekundær løsning, som borgerne bør have mulighed for at vælge.

FRIHANDEL

Selvforsyning fungerer ikke i praksis. Det gælder, når vi ser på den enkelte familie, og når vi ser på et helt land. Naturgivne forskelle (fx ved bananproduktion) og specialisering (fx ved bilproduktion) skaber grundlag for gensidige fordele ved handel. Alle bliver rigere af at handle med hinanden. Dine forbrugsmuligheder bliver mangedoblet ved at åbne for produkter fra udlandet. Tjek selv hvor mange ting du bruger i din hverdag, hvor der indgår materialer fra udlandet. Det er næsten alt. Og mulighederne for også at sælge til udlandet skaber et potentiale for kun at arbejde med det, du er bedst til og at specialisere dig maksimalt. Netop det er fundamentet for høj værdiskabelse og dermed høje lønninger. Begrænsninger på frihandel som toldsatser, tekniske handelshindringer og administration i forbindelse med import og eksport trækker derfor den økonomiske frihed ned.

Igen kan vi se de praktiske konsekvenser af mindre økonomisk frihed ud fra bagerens hverdag. Der indgår nemlig en lang række råvarer fra udlandet i bagerens produktion, og en forudsætning for det er, at det overhovedet er muligt at importere disse varer. Produktstandarder og andre tekniske handelshindringer kan gøre det umuligt at importere bestemte varer til produktionen. Det gælder fx for GMO-produkter, hvor et importforbud i praksis har samme virkning som en uendelig høj importtold. Det betyder, at uanset om bagerens kunder ønsker at købe brød med disse ingredienser, så er det ikke muligt for bageren at tilbyde det lovligt. En sideeffekt er, at priskonkurrencen mellem producenter af ingredienser bliver mindre, så bageren- og i sidste ende forbrugeren- kommer til at betale for meget for råvarerne. Både bagerens og kundernes handlemuligheder er derfor blevet begrænset på flere måder. I en lidt mildere form kan staten gøre det dyrt at importere varer til bagerforretningen ved at besværliggøre administrationen ved import. Hvis bageren ser en mulighed for at eksportere fx frostbrød, så er det også vigtigt, at det ikke er unødigt besværligt. Eksport udgør en mulighed for at øge indtjeningen ved at nå ud til en større kundegruppe. Hvis staten begrænser denne mulighed, så er der et direkte tab for bageren. Forskellige reguleringsmæssige handelshindringer indgår derfor i målingen af økonomisk frihed.

Told på importvarer (fx valnødder) har den virkning, at brød med indhold af importvarer bliver dyrere. Det betyder for det første, at ens løn bliver mindre værd, fordi priserne bliver højere end uden told. Borgernes købekraft og dermed velstand bliver altså mindre, når man pålægger varer fra udlandet en afgift. En anden virkning er, at priserne på de forskellige brød ændrer alt efter indholdet af de råvarer, der er pålagt told. Det skævvrider forbruget. Nogle af bagerens kunder vil fx vælge et andet brød, end det de ville have købt uden told, fordi tolden har gjort deres foretrukne brød for dyrt. Kunderne er derfor dårligere stillet. Denne form for skævvridning af forbruget sker mellem indenlandsk producerede varer og import (æbler vs. bananer). Men det sker også mellem forskellige importprodukter (biler vs. iPhones). De forskellige effekter af importtold indgår i målingen af økonomisk frihed.

Det er forbundet med økonomisk frihed, at bl.a. bageren har mulighed for at tiltrække investeringer fra udlændinge, at der er fri bevægelighed for kapital, og at forretningsforbindelser og andre udenlandske gæster kan komme ind i landet på besøg. Omvendt kan begrænsninger på valutahandel reducere friheden, og sortbørshandel er symptom på de udfordringer valutaregulering skaber for borgerne. Alle disse dele indgår derfor også i målingen af økonomisk frihed.

REGULERING

Regulering kan reducere den økonomiske frihed for borgerne væsentligt. Economic Freedom of the World opdeler reguleringen i hhv. regulering af lånemarkedet, regulering af arbejdsmarkedet og regulering af erhvervslivet. Det giver et fint overblik.

Reguleringen af erhvervslivet handler om, hvor besværligt det er at starte en virksomhed, løbende at overholde erhvervsreguleringen og håndtere skattebetalingen. Desuden indgår det negativt, hvis det er nødvendigt at erhverve en licens eller at bestikke embedsmænd for at kunne drive virksomhed.

Vores bager mærker disse forhold helt konkret i sin hverdag. Det er mindre attraktivt for ham overhovedet at starte sin forretning, hvis det er tilstrækkelig besværligt at få virksomheden registreret og få de nødvendige godkendelser. Eventuelle licenser og bestikkelse virker på samme måde. Hvis han beslutter sig for at blive iværksætter, så vil han fremadrettet skulle bruge en masse tid på skatteafregning og andre indberetninger til myndighederne, ligesom bageren skal holde sig orienteret om ændringer i erhvervsreguleringen, så han ikke kommer til at gøre noget ulovligt. Det er tid, som bageren helt sikkert hellere vil bruge på at bage brød eller holde fri, men indirekte kommer staten til at lægge beslag på hans tid gennem reguleringen. En yderligere udfordring ved regulering kan være, hvis det begrænser bageren, hans konkurrenter og andre erhvervsdrivende fra at gøre tingene på en ny og smartere måde, som imidlertid falder ved siden af den gældende regulering. Bageren kan fx ikke være en del af et hypermarked i Danmark pga. planloven. En af konsekvenserne ved regulering kan derfor være, at erhvervslivet bliver mindre dynamisk, så kunderne oplever et dårligere udbud af produkter og generelt højere priser. I andre tilfælde kan selve reguleringen skabe innovation, der kun er relevant pga. lovgivning. Det fører til spild, som gør samfundet mindre velstående. Disse forhold indgår i målingen af økonomisk frihed.

Regulering af arbejdsmarkedet kan potentielt både reducere friheden for både bageren og eventuelle medarbejdere i bagerbutikken. Hvis det er vanskeligt at ansætte personer pga. lovgivning og administration, så vil bageren forsøge at klare sig med færre ansatte end ellers. Er det oven i købet svært eller dyrt at fyre en ansat, så øger det risikoen for bageren. I nogle lande har man haft regler, der sikrede livstidsansættelse, så en iværksætter ikke kunne fyre medarbejdere. Det siger sig selv, at en person, der overvejer at ansætte en anden person, skal være ret sikker på, at man ikke kan undvære en ekstra medarbejder. For hvad gør bageren eksempelvis, hvis færre køber hans brød, og han derfor ikke har brug for en ekstra i butikken? Derfor sikrer regler om livstidsansættelse nærmere, at folk ikke kan finde arbejde. Og det var jo ikke meningen. Det kan også være en udfordring, hvis der er en masse regulering af arbejdstid, fordi det kan gøre det sværere for bageren og hans medarbejder selv at aftale arbejdstidsforhold, som får forretningen til at fungere i praksis. Når der er rigide regler for lønmodtageres arbejdstid, så ender problemerne bare hos arbejdsgiveren. Det er ikke nødvendigvis optimalt for hverken bageren eller hans ansatte. Restriktioner som ovenstående indgår i målingen af økonomisk frihed. Det gør værnepligt også. For er der noget, der hæmmer den økonomiske frihed for en borger, så er det at blive tvunget til at arbejde for staten mod sin vilje. Værnepligt er netop en pligt, som de udtrukne ikke kan undslå sig, uden at det har konsekvenser.

På kapitalreguleringen måler Economic Freedom of the World, om det indenlandske marked for långivning er baseret på normale markedsvilkår, eller om långivningen fx sker med politisk indblanding. Privatejede banker har et klart incitament til at låne ud til de projekter, som ser mest lovende ud. Hvis de skal udlåne til mere usikre investeringer, så vil de forlange noget ekstra for risikoen, hvilket typisk er en højere rente, eller at der stilles sikkerhed for udlånet. Er staten derimod ejer af banken, så kan der komme andre hensyn i spil. Bryder den politiske ledelse sig fx om projektet? Sender projektet de rigtige politiske signaler osv.? Måske synes politikerne er der bliver bagt rigeligt med brød, og dømmes bagerens iværksætterdrøm ude. For at undgå at ikke-forretningsmæssige hensyn kommer til at afgøre, om man kan låne eller ej, skal de private aktører og det private udlån være dominerende på markedet. Forskellige former for rentekontrol hæmmer også et velfungerende lånemarked, og derfor tæller det også ned i målingen af økonomisk frihed.

AFSLUTNING

Økonomisk frihed har betydning for den enkelte borgers hverdag. Uanset om man er forbruger, arbejdskraft eller kapitalist, så er vi bedre stillet med en høj økonomisk frihed. Og borgerne er ofte alle tre dele. Selv med udgangspunkt i en bagers dagligdag kan man forstå hvor essentielt det er at have økonomisk frihed. Det er selve forudsætningen for overhovedet at kunne være fx baker. Når mennesker bliver sat fri til at bestemme over deres eget økonomiske liv, så fører det en masse dynamik med sig. Flere får mulighed for at realisere deres potentiale. Nye idéer bliver til ny produkter. Nye virksomheder opstår. Forbrugerne får flere valgmuligheder, og øget konkurrence sikrer lave priser. Alle vinder.

Derfor er det også helt naturligt, at øget økonomisk frihed fører til højere vækst, større velstand og mindre fattigdom. Alt andet ville være mærkeligt. Frihed og velstand går hånd i hånd.

Læs mere på
www.cepos.dk

TANK&TÆNK

CEPOS

FIND FLERE MATERIALER PÅ
WWW.CEPOS.DK/TT